

cartes de poblament (HIST)

Coneixem l'existència de dues cartes de poblament de Benidorm, ambdues atorgades als cristians, amb una diferència de 341 anys. A l'Edat Mitjana tenim la Carta de Poblament de 1325 que va ser atorgada per Bernat de Sarrià, fundador del Benidorm cristià. A l'Edat Moderna coneixem una segona Carta de Poblament atorgada en 1666 per Beatriu Fajardo de Mendoza, repobladora i refundadora de Benidorm.

La definició de carta de poblament és encara objecte de discussió entre els especialistes. La d'Enric Guinot és la que millor s'adapta a les condicions peculiars del Regne de València, donat que les cartes valencianes presenten diferències respecte a les castellanques. Segons l'esmentat autor, carta de poblament és el document públic lliurat per una autoritat a un grup a persones per poblar un espai. Com a document públic que era s'atorgava davant notari i del seu contingut se'n feien tres còpies: una quedava en els protocols notariaus, una altra es lliurava a l'atorgant i l'altra a la nova població. A l'Edat Mitjana encara que es coneixia i utilitzava el paper des del segle XI, la tradició era redactar les còpies en pergami.

Els elements que necessàriament hauran d'estar presents en una Carta de Poblament són:

1. Una autoritat: el rei, el senyor feudal a les senyories laiques o una autoritat religiosa (monestir, ordre militar, bisbat, etc.) a les senyories eclesiàstiques. L'autoritat té dret a exigir el cobrament d'unes determinades rendes i a més exercirà la jurisdicció judicial en un grau variable segons el tipus de senyoriu. Benidorm era, a l'Antic Règim, un senyoriu de jurisdicció nobiliària (vegeu **senyoria HIST**).
2. Un territori o senyoria. L'autoritat posseeix una terra amb un domini eminent o directe que li atorga dret a cobrar rendes. Cedeix l'ús de l'esmentada terra, o domini útil, als seus vassalls perquè siga treballada i a canvi paguen unes rendes.

L'explotació econòmica de la senyoria que implicava el repartiment de la terra és la causa fonamental de la redacció de les cartes de poblament. De vegades, en les cartes cristianes, apareix com a segona

motivació la defensa del territori i les dues cartes de poblament de Benidorm en són un bon exemple. Les cartes indiquen sovint quin és l'àmbit de la senyoria tot assenyalant les seues fites: a la de 1325 sí que s'indiquen els límits, però no a la de 1666. De vegades indiquen també la part de terra que correspon a cada poblador, si és de regadiu o de secà, l'ús que es pot fer de la terra no cultivada (pastures, aprofitament del bosc, aprofitament de recursos minerals, etc.) En les poblacions marítimes com Benidorm s'indica habitualment, a més, l'ús del port i de la pesca.

3. Un grup de pobladors. Normalment, en les cartes de poblament apareix una relació nominal dels nous pobladors. Això és el que es fa a Benidorm en la carta de 1666, però no en la de 1325. Els pobladors podien ser musulmans o cristians. A Benidorm, sembla probable que a l'Edat Mitjana hi haguera població musulmana dins del seu terme municipal, però no coneixem cap carta de població d'aquest tipus.

Els pobladors rebien el domini útil de la terra i com a contraprestació pagaven unes quantitats en espècie i en diners que s'estipulaven a les cartes. A més s'indica a les cartes que haurien d'estar sotmesos a la jurisdicció senyorial, haurien de fer ús obligatori de les seues regalies o monopolis i, especialment els musulmans, estarien obligats a treballs gratuïts per al senyor (*la sofra*).

4. Una organització jurídica. La carta no s'atorga a persones individuals sinó a una persona jurídica que és la col·lectivitat dels pobladors que es farà responsable del govern i organització de la vila. Entre els cristians es denomina consell o universitat i es regix, a la nostra comarca, pels Furs de València. Aquestes comunitats trien unes autoritats que entre els cristians són el *justícia*, els *jurats*, i altres funcionaris menors. Entre els musulmans, aquestes comunitats es denominen *aljames*. Segons J. Torró, en 1270, el territori de Benidorm formava part d'una aljama autònoma dirigida per At Tifasi.

Encara que a nivell popular siguen més conegudes les

cartes medievals, cristianes i musulmanes, també hi ha lliurament de cartes durant els segles XVI, XVII i XVIII, les denominades *cartes modernes*. N'hi ha cartes de poblament pràcticament a tots els segles, encara que es concentren en dos períodes: els segles XIII-XIV per una banda i en el XVII per una altra, tal com esdevé a Benidorm.

Un element fonamental per comprendre les cartes de poblament és el règim senyorial, que durà fins al segle XIX que va ser abolit. Com a dada curiosa, cal constatar que aproximadament pel mateix temps que els francesos conquistaven Alger i eradicaven definitivament la pirateria musulmana del Mediterrani, el liberalisme espanyol anul·lava definitivament el règim senyorial a tot el país. Es tancaven així dos aspectes del Regne de València que havien configurat la seua història des dels seus inicis.

Sota el règim senyorial, la terra, o més explícitament la seua explotació i el gaudiment de les rendes de l'activitat agrària, es converteix en l'element fonamental al voltant del qual gira tota la vida per la qual cosa les cartes de poblament regulen la seua explotació. La societat s'articula en tres grups de persones d'acord amb la seua relació amb la terra.

Primerament, està el grup de persones que posseeixen la terra però no la treballen. Tenen dret a gaudir d'una bona part dels excedents agrícoles perquè tenen el dret de cobrar unes rendes en metàl·lic i en espècie. Es tracta de la monarquia, dels nobles i de l'Església. Dels tres grups, el més important a la nostra comarca va ser el nobiliari, que per altra banda és quasi l'únic que ha dominat Benidorm durant l'Antic Règim. Pràcticament, totes les terres de la Marina estaven sotmeses a algun senyor. Només la Vila Joiosa, a partir del segle XV, va ser ciutat sotmesa a la jurisdicció reial, amb dret a enviar representants a les corts valencianes. Pel que fa a les senyories eclesiàstiques, l'ordre de Sant Jaume era propietària de la senyoria d'Orxeta i la Carta de Poblament de 1613 així ens ho mostra. La resta de les cartes cristianes de la nostra comarca són atorgades per nobles.

En segon lloc està el grup dels qui posseeixen la terra i la treballen, però estan obligats a pagar determinades rendes als senyors territorials. Les terres podien ser lliures i en aquest cas es denominaven alodials. Els seus propietaris només havien de pagar la peita en metàl·lic i el delme en espècie. Però no és el cas més freqüent. El cas més

habitual era la propietat emfitèutica o compartida, en la qual el pagament de drets senyorials de tot tipus posava als petits propietaris al límit de la supervivència. A més, estaven sotmesos a la seua jurisdicció, la qual cosa el permetia administrar justícia i cobrar les multes i *composicions* (canviar penes de presó o tortura per diners).

El tercer grup està integrat per aquelles persones que no tenen relació directa amb la terra. Es tracta dels artesans, comerciants, professions liberals, etc. Normalment, viuen a les ciutats i constitueixen el grup prou heterogeni que se sol denominar *burguesia urbana* dins de la qual hi ha diferències molt considerables. Entre els grups alt i mitjà d'aquesta burgesia urbana existeix la tendència a comprar terres i a procurar ennoblir-se. Donat que les ciutats són escasses a la Marina, aquest estament és el menys important a les nostres terres.

Entre aquests tres grups socials hi haurà unes relacions peculiars. En elles va jugar un paper fonamental l'enfrontament amb la noblesa que de formes molt diverses ocuparà tot el període de 600 anys que va durar l'Antic Règim a la Marina. Hi ha un primer enfrontament entre monarquia-noblesa, típic de la Baixa Edat Mitjana que conduirà lentament al triomf dels reis i a l'aparició de les monarquies autoritàries del Renaixement i del Barroc. La conseqüència d'aquesta pugna per a Benidorm serà que les seues cartes de poblament seguiran el fur de València i no el d'Aragó com volien els nobles perquè els donava més poder. Un altre enfrontament és el de la burgesia urbana contra la noblesa que a inicis del XVI, amb la crisi de les Germanies, assolirà la seua màxima virulència i acabarà, a les nostres terres, amb el triomf nobiliari. Les senyories de la Marina experimentaren, a causa d'aquest conflicte, una important reducció de la seua població musulmana. El tercer enfrontament és el dels agricultors contra els nobles; el moment més intens fou la Segona Germania de finals del XVII, on, segons Pere Maria Orts, consta l'existència d'avalots socials a Benidorm. Els agricultors no aconseguiren cap de les seues reivindicacions i això explica que poc després la Guerra de Successió tinguera a les nostres terres un rerefons social: els nobles o *botiflers* es feren partidaris de Felip V i els *maulets* o llauradors es posaren de banda de l'arxiduc Carles perquè havia promés abolir els drets senyorials. Hi ha documentació que demostra el predomini dels partidaris dels maulets entre la població de Benidorm. El triomf borbònic suposà també el triomf

dels senyors que conservaren tots els seus privilegis i una nova frustració per als agricultors.

Posteriorment, les Corts de Cadis primer i les del Trienni Liberal més tard es van fer ressò de les seues inquietuds. Es va abolir el règim senyorial en maig de 1823 però va ser reinstaurat per Ferran VII el 15 d'agost del mateix any. Finalment, després de la mort d'aquest monarca i amb el definitiu triomf del liberalisme es va produir l'eliminació del règim senyorial en els seus aspectes jurisdiccionals, encara que no en els territorials. Amb la seua desaparició deixaven de tenir sentit les cartes de poblament.

Un altre aspecte molt important per entendre les cartes de poblament és el fenomen de *la repoblació*. Hi ha dos moments importants: els segles XIII-XIV per un costat i el segle XVII per un altre.

La conquesta del territori musulmà de la Marina per Jaume I va ser seguida per una fase d'ocupació per part dels cristians. Però la inferioritat numèrica dels cristians en la segona meitat del segle XIII fa que el rei es veja obligat a permetre als musulmans la permanència a les seues terres regulada mitjançant cartes de poblament. En la repoblació medieval hi ha dues etapes consecutives: 1) la fase inicial de repartiment de terres i domini mitjançant els castells i 2) la fase de creació de noves ciutats.

A la primera fase, que correspon a un domini cristià encara poc segur, els castells es convertiren en el mitjà perquè un reduït grup de cristians poguera administrar i controlar el territori musulmà en nom del rei. El castell de Benidorm apareix documentat en 1321 (vegeu **castell de Benidorm HIST**).

A poc a poc, a mesura que es consolidava el domini cristià de la Marina, el paper dels castells va ser desplaçat per les ciutats com a forma de controlar un territori. Això va ocórrer en temps de Pere III i d'Alfons IV. Aquesta segona fase transcorre paral·lelament a un altre procés molt important: la feudalització del territori. Hinojosa destaca que a partir de 1286 i fins al 1311 apareix *una autèntica classe nobiliària valenciana, majoritàriament alcaids reials en la primera etapa organitzativa del regne, o bé funcionaris reials ennoblits més tard com, per exemple, Bernat de Sarrià*.

La fase de les ciutats començà en la nostra comarca a partir de 1280. La creació de ciutats de nova planta per tal d'instal·lar-hi pobladors cristians, tot seguint

el model de les viles d'Occitània, havia estat prou generalitzada a tot el Regne de València. Es tractava de nuclis de població allunyats del primitiu nucli musulmà. A la nostra comarca, hi ha dos exemples clars: per una banda, Bellaguarda (actual Altea) és la nova ciutat cristiana front a Altea la Vella que manté la població musulmana; per una altra banda, la ciutat cristiana d'Ifach està separada de la musulmana Calp. L'urbanisme d'aquestes noves ciutats cristianes presenta una planta quasi rectangular rodejada d'una muralla amb torres en els angles i portes en alguns dels quatre costats. A la Marina, l'actualment desapareguda Ifach seguiria, amb molta probabilitat, aquest model, segons es pot deduir de les escasses restes que es conserven. De la Vila Joiosa i de Benidorm ho podem afirmar amb tota certesa gràcies a testimonis gràfics del segle XVI.

Amb els actuals criteris, les poblacions de la Marina de l'època que estudiem no es podrien denominar ciutats, però per comoditat continuarem utilitzant el terme. La ciutat acomplia a les nostres terres una doble funció: centre econòmic i barrera defensiva. Com a centre econòmic era el lloc de residència dels agricultors i també el centre de les activitats comercials, artesanals, de construcció de vaixells, i fins i tot de cors cristià. La funció de barrera defensiva s'observa clarament en les seues construccions defensives i en la seua distribució de nord a sud de la comarca: Ifach, Altea, Benidorm i la Vila Joiosa. La mesura es completava amb la prohibició que els musulmans visqueren a la vora del mar, encara que hi hagué excepcions com per exemple l'alqueria d'Albalat i potser Benidorm. L'existència d'aquesta línia de ciutats cristianes litorals tallava l'eixida al mar de les poblacions musulmanes de l'interior i entrebancava l'arribada per mar d'ajuda des del Regne de Granada o del Nord d'Àfrica. La fundació de totes aquestes ciutats es va fer mitjançant cartes de poblament: Bellaguarda 1279, La Vila Joiosa 1300, Benidorm 1325, segona carta d'Ifach 1418 (desconeixem la data de la primera), etc. També hi ha cartes cristianes a l'interior: la de Tàrbena data del 1280.

L'expulsió dels moriscos el 1609, per raons de tipus religiós i socioeconòmic, deixà lliures grans quantitats de terres, especialment a la nostra comarca. Els nobles pensaven que si instal·laven nous pobladors podrien establir noves normes que incrementarien les seues rendes. Però la realitat va ser molt diferent. Primerament, no es va produir la gran afluència de pobladors que esperaven i, perquè

les senyories no es quedaren ermes, no tingueren més remei que pactar unes condicions més favorables per als agricultors i perjudicials per als seus interessos. La pressió fiscal va minvar per la resistència dels llauradors i perquè es volia fomentar el cultiu dels productes més rendibles amb exempcions fiscals. Aquestes millors condicions dels nous establiments tingueren repercussions en les antigues senyories cristianes: nombrosos agricultors les abandonaren sense permís i se n'anaren a instal·lar-se en les terres abandonades pels moriscos.

La repoblació de la comarca va ser lenta segons es pot deduir de les cartes de poblament que coneixem. El 1611, es repobla Guadalest, el 1613 Orxeta, el 1615 Finestrat, el 1617 Altea i més tard, en 1666, Benidorm.

Els oficials de la senyoria preparaven lots de terra de regadiu i secà i una casa per família. A la Carta de Poblament de Benidorm de 1666 es diu que les despeses de la preparació de lots de terra de la partida de l'Alfàs serien pagades pels nous colons. Normalment, per a tenir dret a ocupar les terres atorgades s'exigia l'obligació de residir-hi.

Si ens atenem a la seua cronologia les cartes de poblament es poden classificar en dos grans grups: medievals i modernes. Dins de les medievals, al seu torn, podem distingir cartes musulmanes i cartes cristianes. Cadascú d'aquests grups presenta una problemàtica peculiar. Si ens atenem a les persones que les atorguen es poden classificar en reials i nobiliàries. Les primeres donaran origen a les senyories de reialenc i les segones a les senyories nobiliàries, tant laiques com eclesiàstiques.

Els aspectes cronològics i personals se superposen. De tota manera, podem indicar que durant el segle XIII predominen les cartes atorgades pels reis tant als musulmans (Callosa, Algar, Confrides, Castell de Castells, Orxeta, Polop i Guadalest) com als cristians (Tàrbena, Altea, Finestrat). Aquesta fase coincidiria amb els moments inicials de la repoblació quan encara el poder cristià no estava del tot consolidat. A partir de 1300, apareix la primera carta nobiliària, la de la Vila Joiosa, la qual cosa ens indica que en els últims anys del segle XIII s'ha consolidat el domini cristià i s'ha produït un procés de feudalització que afecta musulmans i cristians.

LOCALITAT	DATA		ATORGANT
Altea	1280	C	R: Pere III
	1617	C	N: Jaume Palafox
Benidorm	1325	C	N: Bernat de Sarrià
	1666		N: Beatriu Fajardo
Calp	1279	C	?
Callosa d'En Sarrià	1279	M	R: Pere III
Guadalest	1280	C	R: Pere III
	1611	C	N: Sanxo Ruíz de Liori
Confrides	1279	M	R: Pere III
Finestrat	1280	C	R: Pere III
	1615	C	N: Ferran Pérez
	1689	C	N: Francesc Forner
Orxeta	1276	M	R: Jaume I
	1613	C	Ordre de Santiago
Polop	1272	M	R: Jaume I
Tàrbena	1280	C	R: Pere III
La Vila Joiosa	1300	C	N: Bernat de Sarrià
Ifach	1418	C	N: Alfons el Jove

Abreviatures:

C= carta cristiana,

M= carta musulmana,

R= carta atorgada per un rei,

N= carta atorgada per un noble [FAA]

És encara objecte d'estudi si les condicions dels camperols a les senyories de reialenc eren més favorables que a les nobiliàries. Sembla que en algunes zones no hi havia diferències entre reialenc i senyoriu; en ambdós casos la capacitat d'exigir rendes era escassa per l'absentisme generalitzat i per estar administrats per batlles. La duresa més gran es produiria en les senyories eclesiàstiques on es controlava més la producció.

Pel que fa a les diferències entre musulmans i cristians, s'exigia molt més als vassalls musulmans en totes les senyories del Regne, tant si eren de reialenc com nobiliàries.

Pel que fa a les cartes modernes, hi ha una proliferació a la segona dècada del segle XVII per a repoblar amb cristians les terres dels musulmans expulsats l'any 1609. L'escassetat de repobladors cristians va provocar la lentitud del procés. Per al conjunt del Regne la repoblació cristiana va tardar quasi un segle en recuperar el nivell demogràfic anterior al 1609, però a les zones muntanyenques,

com la Marina, es tardaria molt més temps i algunes poblacions no es tornaren a repoblar mai (Algar, Micleta, etc.)

L'agricultura cristiana no va ser com la morisca. Els conreus de secà, poc importants per als musulmans, van guanyar terreny perquè estaven orientats a la seua comercialització, no a la simple subsistència. Els llauradors cristians veuran en les imposicions senyorials un entrebanc per a millorar la rendibilitat de les seues explotacions. Per això es va manifestar un sentiment antisenyorial que continuà fins a la desaparició del règim feudal.

L'estructura interna de les cartes de poblament varia molt, especialment segons segles. Però en general, totes consten dels següents elements:

Invocació inicial a la divinitat.

Fórmules jurídiques per indicar el caràcter públic del document.

Noms, honors i dignitats dels atorgants.

Les raons de l'atorgament de la carta de poblament.

Nom del lloc o alqueria a poblar, tot indicant el nom del castell o població major en què està comprés que en el cas de Benidorm és el castell de Polop.

El nom dels repobladors; de vegades es designa només un que els representa a tots; de vegades es fan relacions individuals tot indicant el lloc de procedència. A la Carta de Poblament de Bernat de Sarrià no es nomena cap poblador, però sí, a la de Beatriu Fajardo.

Descripció del terme del lloc que es repobla, especialment els seus límits i fites. Els límits del Benidorm medieval eren més grans que els del Benidorm modern, la qual cosa és un fenomen freqüent a les nostres terres.

Capitulacions entre senyor i pobladors, tot indicant els drets i deures de cadascú. És la part més important perquè atorga a la carta de poblament el

seu caràcter jurídic i un gran valor històric.

Govern i administració del senyoriu: elecció de càrrecs municipals, competències dels oficials senyorials, etc.

Control i ordenació de la producció econòmica, especialment del comerç, l'agricultura i la ramaderia.

Regalies o monopolis que es reserva el senyor. Les més freqüents són el forn, el molí, la taverna, l'hostal, etc.

Jurament dels vassalls. Els cristians sobre els evangelis i els musulmans mirant cap a la Meca.

Fórmules feudals: protecció del senyor als vassalls i fidelitat dels vassalls al senyor. En les cartes del segle XVII, aquests protocols finals solen ser molt llargs.

Data i lloc.

Signatura dels atorgants, dels pobladors i dels testimonis.

Fe del notari, amb el seu signe i indicació, si s'escau, de les correccions efectuades en el text.

En general les cartes del segle XIII són massa resumides i les del XVII contenen un excés de protocols i fórmules jurídiques. Les més equilibrades són les dels segles XIV i XV. El seu llenguatge varia. Al segle XIII, es redacten en llatí i la carta de 1325 està escrita en aquesta llengua. A partir del XIV, s'introdueix el català, la qual cosa les fa interessants perquè és el llenguatge del carrer, amb el vocabulari en ús. Al segle XVII, els protocols inicials i finals es fan en llatí, però la part dispositiva es fa en català perquè tots els pobladors puguen entendre-la.

La majoria de les cartes de poblament conegudes a la Marina Baixa s'indiquen al quadre següent però és segur que n'hi hagué moltes més.